

УДК 94+322:(477.83/86)"1920/1939"

І. А. Медвідь

МІЖ РЕЛІГІЄЮ ТА НАЦІЄЮ: ДИСКУСІЇ ЩОДО КУЛЬТУ ІВАНА ФРАНКА В ЦЕРКОВНОМУ СЕРЕДОВИЩІ ГАЛИЧИНИ В 1920–30–ті РОКИ

У статті проаналізовано дискусію щодо доцільності вшанування Івана Франка як національного героя, що точилася у середовищі Греко-Католицької Церкви міжвоєнного періоду. Головна увага звертається на аргументи сторін, артикульовані у таких католицьких часописах як «Нова Зоря», «Мета», «Неділя». Ці часописи віддзеркалювали настрої певних кіл Греко-Католицької Церкви. Дискусія щодо культу Франка розглядається в контексті різних візій ролі Греко-Католицької Церкви в українському національному русі, що домінували у цих колах.

Ключові слова: Іван Франко, Греко-Католицька Церква, культ, релігійність, атеїзм.

Найактивніша фаза формування культу Івана Франка припадає на 20–30-ті роки ХХ ст. Саме тоді в галицькому середовищі точилися дискусії щодо творення культу Франка та способів його вшанування. Пік дискусій припав на 1933 р. – відкриття надгробного пам'ятника І. Франка, і 1936 рік – двадцятиліття з дня його смерті. В цих дискусіях одним з важливих питань було: потрібно чи не потрібно вшановувати Франка як героя? Метою статті є аналіз дискусії щодо доцільності культу Франка в середовищі Греко-Католицької Церкви в контексті різних візій розвитку Греко-Католицької Церкви та її ролі в українському національному русі.

Питання рецепції Франка в міжвоєнний період в Галичині присвячено кілька статей, зокрема Р. Голик «Геніальний дух»: Образ Івана Франка в літературі та культурі Галичини ХІХ – початку ХХІ століття» [1], Лещишин Р. «Образ Івана Франка в українській пресі Прикарпаття: суспільно-політичний аспект (1918–1939 рр.)» [2], Я. Мельник «Церква і культ Івана Франка» [3], М. Комариця «Дражлива тема»: дискусії у міжвоєнній Галичині щодо культу Івана Франка» [4]. Важливою працею, що розкриває проблеми взаємовідносин Греко-Католицької Церкви та націоналістичного руху є колективна праця О. Зайцева, О. Бегена, В. Стефаніва «Націоналізм і релігія: Греко-Католицька Церква та український націоналістичний рух у Галичині (1920–1930-ті роки)» [5]. Дана стаття спирається в основному на джерельному матеріалі: газетах, що виходили в Галичині міжвоєнного періоду, зокрема, які репрезентували думки клерикальних кіл: «Нова Зоря», «Мета» і «Неділя». Також побічно використані газети «Українські вісти», «Діло» і «Наш прапор».

Важливо розуміти, що в міжвоєнний період чимало періодичних видань мають певне ідеологічне забарвлення і досить часто є пресовими органами тих чи інших політичних партій або репрезентують погляди певних суспільних груп. Частиною противників культу Франка репрезентував часопис «Нова Зоря» – орган Української Католицької Організації, який виходив у Львові з 1926 по 1939 рр. Його редакторами були о. Тит Галушчинський (1926 – 1927) та Осип Назарук (1927 – 1939) [6, с.283]. Газета репрезентувала окциденталістську (прозахідну) течію в греко-католицькому духовенстві, провідником якої був Григорій Хомишин – єпископ Станіславівський. Окциденталісти підтримували ідею впровадження обов'язкового celibату, були противниками очищення обряду від домішків латинських практик та зближення ГКЦ з православ'ям, оскільки вважали, що це приведе до нової схизми [7, с.331].

На сторінках «Нової Зорі» пропагувалася думка, що українському народові недоцільно і навіть шкідливо вшановувати Івана Франка як національного героя. Головною причиною недоцільності культу Франка дописувачі «Нової Зорі» вважають матеріалістичні, соціалістичні та атеїстичні тенденції у світогляді Франка. Отець Михайло Каровець (ЧСВВ) наголошує: «Тут пригадаємо, що Франко майже від перших хвиль свого виступу аж до смерті був у нас головним пропагатором виразного атеїзму, що той атеїзм пропагував і в своїх популярно-наукових писаннях, і в своїй поезії. Пригадуємо, що атеїзм був увесь час стовпом його світогляду» [8, с.2]. Культ Франка є шкідливим через його атеїзм – це головна теза, що присутня практично у всіх статтях «Нової Зорі» щодо культу Франка. Навколо цієї тези розкручуються всі інші додаткові тези-аргументи, які мали б закріпити в читачів «Нової Зорі» погляд про недоцільність вшанування постаті Івана Франка. Розглянемо коротко ці аргументи.

Аргумент перший – проведення паралелей з іншими відомими постатями, переважно західних і католицьких держав. Так, як окциденталісти орієнтувалися на західне християнство, то показували його як приклад для наслідування. Отець Михайло Каровець робить аналогію: Франко для українського народу є тим самим, що й Вольтер для французького народу. Безперечно обидва – великі письменники та інтелектуали, але як стверджує Каровець: «католики французи уважають по сей день Вольтера одним з найшкідливіших письменників, яких видала французька земля. Ніякому католикові у Франції навіть до голови не прийде думка, щоби будувати пам'ятник Вольтеру або наклеювати до того в католицьким органі!..» [9, с.2]. Автор з ініціалами К. П. в статті «В духовій паморощі» наводить приклади, як інші народи критикують своїх власних письменників: німці – Гете і Шіллера, поляки – Сенкевича, а в нас на спробу «об'єктивної критики» Франка «наша національна ідолопоклонність обидилася і зареагувала лайкою» [10, с.3] [К.П. має на увазі обурення в суспільстві, викликане спробою о. Гавриїла Костельника висловити критику щодо Франка. – І. М.]. О. Назарук порівнює Франка з німецьким філософом Фрідріхом Ніцше, відомим своєю гострою критикою Церкви і християнства та атеїстичною книгою «Антихрист» [11, с.3].

Другий аргумент проти Франка – його згубний вплив на молоде покоління. Парох с. Сілець (Тисменичина) Лев Бурнадз пише, що спочатку скептично поставився до статті о. М. Каровця «Католицизм та атеїзм», але потім мав нагоду особисто пересвідчитися в шкідливому впливі культу Франка. Він розповідає про малого хлопця, який йшов на Літургію (було свято Вознесіння), але по дорозі хлопчину забрали на репетицію Франкового свята, мотивуючи це тим, що на репетиції він більше потрібен ніж на Літургії [12, 3]. Автор також обурюється творами Франка, які заставляють вчити дітей, зокрема «Вічний революціонер» і «Товаришам з тюрми»: «12-літній хлопець пропагує революцію, 8-літній вільну любов і т.д.!... Яке спустошення в думках тих дітей і народу взагалі можуть викликати подібні деклямації» [13, с.3]. Осип Назарук в одній із статей робить короткий аналіз вибраних Франкових поезій, і порівнює любовну лірику Франка із «Стражданням молодого Вертера» німецького поета Й. В. Гете [14, с.6]. Цей роман про нещасливе кохання породив у свій час цілу хвилю самогубств серед молоді, яка захоплювалася ним. А самогубство, як відомо, є одним з найбільших гріхів у християнській релігії. Тому Назарук критикує Франка і називає його поетом «пристрасти, яка є проявом еґоцентризму, незрівноваження і слабости» [15, 6]. Думку О. Назарука підтримує о. Марко Гіль, який порівнюючи побудову української нації з будівництвом будинку, пише: «поширювати культ Франка серед молоді, значить всаджувати великі кошти в зовнішню орнаментику, а долом ослаблювати фундамент» [16, с.2].

Третій аргумент – це є аргумент, який мав би апелювати до страхів та фобій читача. Одним з головних образів ворога в статтях «Нової Зорі» були Радянський Союз та більшовики. Тому проводячи більшу чи меншу паралель між Франком та більшовиками, дописувачі «Нової Зорі» намагаються остаточно дискредитувати всяку можливість творення культу Франка. О. Назарук пише: «Сей світогляд [світогляд Франка. – І.М.] може бути основою тільки до розвалу, який роблять большевики і їх свідомі або несвідомі поклонники. Тому большевики послідовно поступають, коли проголошують офіційно світогляд Франка» [17, с.3]. К. П. у статті «Співпраця Франка з поляками і марксистами в освітленню польського соціаліста» переповідає статтю польського соціаліста Е. Гекера з краківського часопису «Niedziela», в якому той коротко описує діяльність Франка в соціалістичному русі [18, с.4]. К. П. наприкінці резюмує: «Наш «каменяр» віддав на услуги утопічних доктрин соціалізму свої кращі літа, талант і душу. У своїх творах довів він марксівський релігійний нігілізм до такої натуги, що нинішній большевизм офіційно проголошує першим ударником українського комунізму» [19, с.4]. Автор, який підписався ініціалами А. Ч. йде далі, і прямо називає Франка «предтечею большевизму»: «Франко був предтечею большевизму, найстрашнішої руїни, яку знає історія людства. А що Франко був письменник впливовий. Отже його погляди заважили на поглядах інтелігенції й народу всеї України, як перед, так і за Збручем. Атеїстичні погляди Франка скріпили свого часу большевизм і причинилися до залуви ним України. Тому Франко є і буде співвідповідальний за моральну й фізичну руїну України» [20, с.2].

Головним опонентом «Нової Зорі» у дискусіях щодо культу Франка був католицький тижневик «Мета» – орган Українського Католицького Союзу (УКС). Редактором «Мети» був голова УКС – Володимир Децикевич [21, с.331]. УКС і «Мета» відображали орієнталістський (просхідний) напрямок в ГКЦ, за яким стояв сам митрополит Андрей Шептицький. Орієнталісти вважали, що ГКЦ потребує очищення обрядів від латинських впливів, повернення до джерел духовності східного християнства та акцентували на потребі активної місійної діяльності ГКЦ на східному напрямку [22, с.330].

Цікаво, що в 1932 р., коли в «Новій Зорі» йде серія антифранківських публікацій, які переважно полемізували з «Ділом», «Мета» стоїть осторонь цієї дискусії. Лише починаючи з 1933 р., «Мета» активно включається в цю дискусію. В статтях «Мети» головний акцент робиться на еволюції та світоглядній трансформації поглядів Франка. Дописувачі «Мети» визнають певні «гріхи молодості» Франка, але пояснюють це різними причинами. Одні пишуть, що Франко підпав під «впливи модного тоді матеріалізму та соціалізму» [23, с.2]. Інші, що Франко, коли писав свої «матеріалістичні» чи «атеїстичні» твори перебував «під сильним вражінням цих думок. Може і в якомусь духовному потрясінні або душевному заломанні» [24, с.4]. Втім, попри ці «впливи» та «духовне потрясіння», Франкові «ніколи не була чужою сфера релігійних почувань» [25, с.3].

Підтримує позицію «Мети» й інший католицький часопис «Неділя», який як і «Мета», був заснований і функціонував за сприяння митрополита Андрея Шептицького [26, с.283]. В 1932 р. саме зі статті «Будуємо нагробник Франкові» в «Неділі» [27, с.1] починається активна дискусія щодо релігійності Франка та доцільності його вшанування. «Неділя» не так активно, як «Мета», спростовувала закиди щодо атеїзму Франка, але в 1933 р. надрукувала ряд статей, які в загальному позитивно оцінювали Франка [Див.: 28, с.6; 29, с.1; 30, с.4-5; 31, с.4-5]. А в одній зі статей наведено уривки зі спогадів про Франка. Серед цих спогадів є три уривки, в яких або підкреслюється його релігійність, або, принаймні, спростовується його атеїзм. В одному з них о. Олексій Волянський розповідає про випадок, коли в дискусії про те чи існує Бог і чи є життя після смерть, Франко замість підтримати колег-матеріалістів каже лише: «Йй, панове! Що про то говорити! Що ми про те все знаємо?» [32, с.6]. В двох інших уривках д-р Д. розповідає, що бачив кілька разів, як Франко «клякав на сходах Волоської церкви та молився» [33, с.6]. А також розповідає, як Франка в 1911 р. запросили на антиклерикальне віче, де він сказав «щось таке, що ніхто не сподівався» і «потім тільки жалували, що взагалі на те віче Франка запрошували» [34, с.6].

Слід зауважити, що священники брали участь у дискусії щодо культу Франка не лише на сторінках католицьких часописів, але й в інших, переважно національно-ліберального напрямку: «Діло» та «Новий час». В загальному, ці статті мали позитивно налаштований до Франка тон. В газеті «Новий час» о. Теодор Савойка написав статтю «Чи був Франко атеїстом?». В ній він наголосив, що на релігійні погляди молодого Франка сформували мода на соціалізм, поколіннєвий бунт і вплив Драгоманова [35, с.1]. В газеті «Діло» схвально відгукнувся про Франка і о. Олександр Стефанович, який був з ним особисто знайомий [36, с.1].

Ще один священик – знайомий Франка о. Йосип Застирець також надрукував апологетичну статтю «3 мої споминів про великого поета: дещо про релігійність І. Франка» в журналі «Життя і знання», в якій наводить докази релігійності поета [37, с.132-134].

Оскільки Франко – «людина пера», то важливою тактичною складовою боротьби у дискусіях щодо культу Франка було використання віршів або окремих уривків з його творів (переважно художніх, хоч часом і наукових теж), які б мали підкріпити думку, що її обстоює редакція газети. Інколи це нагадувало битву творів чи битву цитат. Дописувачі змагалися, хто влучнішою цитатою з творів Франка доведе правдивість своєї позиції.

«Нова Зоря» публікувала чи апелювала до тих віршів, що доводили атеїзм Франка чи його революційні настрої. Зокрема, часто вдавалися до цитування «Ех nihilo (монолог атеїста)» (1885 р.), зокрема рядків:

«Non Deus hominem, sed homo Deum [Не Бог чоловіка, але чоловік Бога. – І.М.]

Ех nihilo creavit [З нічого сотворив. – І.М.] – в сих словах

Лежить здобуток весь моєї праці,

Науки й думки. В них Америка

Моя...» [Апеляція до цієї цитати використовується у таких статтях «Нової Зорі»: 38, с.3; 39, с.3; 40, с.2]

Отець Лев Бурнадз серед шкідливих творів Франка згадує зокрема «Вічний революціонер» і «Товаришам з тюрми», які, на його жаль, змушують декламувати дітей та підлітків на Франкових святах [41, с.3]. Осип Назарук наводить як доказ Франкового атеїзму та матеріалізму вірш «Душа безсмертна» (1886 р.) з циклу «Зів'яле листя», де зокрема Франко пише:

«Бо що ж є Дух той? Сам чоловік його

Создав з нічого, в кожній, порі й землі

Дав йому свою подобу,

Сам собі пана й тирана творить.

Одно лиш вічне без початку й кінця,

Живе і сильне, □–□ се є матерія:

Один атом її тривкійший,

Ніж всі боги, всі Астарті й Ягве» [42, с.3].

Втім, автори публікацій у «Новій Зорі» не вважають всю творчість Франка шкідливою. Чимало з них підкреслюють, що деякі Франкові твори мають велику літературну цінність, «є й такі, котрі кождий монастир може дати до читання дітям у сиротинцях, кождий священик може поручати молоді нашого народу» [43, с.3], однак не слід приймати всю творчість Франка, як таку, що варта схвалення. Так, о. Лев Бурнадз пише, що школярам на Франкових святах доцільно було б декламувати «Прольоґ до «Мойсея» або «Наймити» або хоч би «Каменярі». Може який-небудь менший вірш, з якого видно, що Франко є насправду патріотом України» [44, с.3]. Осип Назарук навіть прямим текстом закликав ввести цензуру щодо деяких творів Франка: «Та з його творчости можна зробити тільки вибір, а цілоти її ставити як предмет культу не вільно. Значить: цензура? Так, цензура! Бо коли не буде розумної цензури, то потому допустимо буквально все, як на схід від нас допустили й полюбили все, що йшло «на ліво» [45, с.7]. Слід сказати, що погляд щодо певної цензури та відбору творів Франка розділяли й дописувачі «Мети», оскільки вони розуміли певні антицерковні тенденції деяких з цих творів: «Відкидаючи з творчости Івана Франка все те, що на неї нанесли холодні вітри матеріалістичних, соціалістичних і лібералістичних доктрин, – ми не маємо причини відкидати того, що в його творчості велике, гарне, а передусім добре» [46, с.3].

Католицька «Мета» разом з газетами національного спрямування робили головний акцент на Франкові, як авторі поем «Мойсей» та «Іван Вишенський». Ці твори вони використовували як доказ того, що Франко був глибоко віруючою людиною. О. Бабій пише: «Далі читаю «Вишенського». Боже! Та ж Франко оспівує прегарний тип монаха, вживається в його релігійні настрої, говорить про релігію як людина глибоко релігійна» [47, с.2]. В газеті «Діло» є стаття, в якій Д. Скитський порівнює трьох Франкових героїв: Каїна, Вишенського й Мойсея. Автор робить головний акцент на сумніві всіх трьох персонажів, як ознаці або передвіснику їхньої релігійності, проводячи аналогію зі «Сповіддю» св. Августина [48, с.2]. Католицька «Мета», згадуючи Франка як письменника, також акцентувала власне на цих творах, оскільки обоє головних героїв тісно пов'язані з релігією. Зокрема, «Мета» надрукувала статтю про академічний вечір пам'яті Франка, на якому виступив д-р К. Чехович з темою «постать Мойсея у творчості Франка». Головною тезою статі є те, що Франко у творчості еволюціонував від інтернаціоналістичних поглядів («Каменярі», «Смерть Каїна») до творів, в яких на перший план висуваються проблеми нації («Іван Вишенський», «Мойсей») [49, с.4-5]. Про подібний вечір тільки присвячений темі Івана Вишенського йдеться ще в одній з статей «Мети». В якому теж наголошується на еволюції Франка від лівих поглядів до правих, і зокрема наголошується, що Франко писав, що «християнство – це поступовий чинник» [50, с.5]. М. Іванейко в «Українських вістях» так пише про цю творчу і життєву трансформацію Франка: «Від вічного революціонера до національного героя, що все він віддає, щоби з рабів зробити націю на Божій угоді – ось правдивий шлях Івана Франка» [51, с.2].

Дещо більш нестандартно використовує аргумент творчості о. Олександр Стефанович, апелюючи до проявів любові в творах Франка як доказах його правдивої релігійності: «А прецінь у творах Франка проявляється така глибока, предивна і правдива християнська любов до найбільш братів свого народу, про яких здавалося би весь світ забув і ними зовсім не опікується» [52, с.1].

Дискусія щодо Франка стосувалася також стосовно можливості обрядово-релігійних форм його вшанування. Вона спалахнула у 1933 р., і викликала її панахида за душу раба Божого Івана [Франка] у Волоській (Успенській) Церкві. Відбулося це 27 травня 1933 р. напередодні відкриття надгробника Івана Франка. Панахиду відправляли: парох церкви отець Д. Лопатинський, о. Бозюк, о. Громницький, о. Дзерович

і о. радник Василів [53]. З приводу цієї події в «Новій Зорі» вийшла стаття, в якій автор виступив проти панахиди, що вже відбулася: «Така «фасонова» панахида все обнижує престиж Церкви... І власне наша трагедія, що служимо панахиди, а не знаємо над ким» [54, с.3]. Ця стаття, а також стаття «Предтеча большевизму. Іван Франко і українська суспільність на тлі його надгробника» [55, 2] поклали початок дискусії між «Новою Зорею» і «Метою» щодо того, можна чи не можна публічно молитися за І. Франка. Головною тезою дописувачів «Нової Зорі» є те, що не можна проводити публічних панахид, Літургій чи будь-яких інших публічних молитов за душу Франка, бо він відрікся від католицької віри, помер без сповіді, а відтак його церковний похорон не можна вважати легітимним [Детальніше про аргументи прихильників цієї тези див.: 56, с.2-3; 57, с.2]. Натомість їхні опоненти з «Мети» доводять, що публічно молитися за душу Франка не лише можна, але й потрібно, бо той хитався у своїй вірі. Франко не був публічним відступником від віри, він не був офіційно екскомунікований від Католицької Церкви, а його похорон відбувся з офіційного дозволу вищої церковної влади [Детальніше про аргументи прихильників цієї тези див.: 58, с.7; 59, с.6; 60, с.4].

Поки на сторінках католицьких видань велася запекла теоретична дискусія: допустимо чи не допустимо публічно молитися за І. Франка, на практиці під час Франкових святкувань відправлялася Літургія. Про це є немало свідчень у пресі. Наприклад, «Наш прапор» пише про Франкове свято в с. Глібовичі Великі [тепер Перемишлянський район Львівської області. – І.М.], яке відбулося 30 червня 1933 р.: «Розпочалося воно торжественною Службою Божою, а потім відбулася святочна Академія» [61, с.6]. Під час святкування 20-ої річниці зі смерті Франка в с. Перекосах на Калушині «відбулася панахида, після якої промовляв знаменитий бесідник о. Гургула [той самий, що ховав Франка. – І. М.]» [62, с.2]. В той же день «о. Л. Куницький відправив панахиду на могилі Івана Франка» [63, с.1]. Зі Служби Божої почалося свято Франка Львівського спортивного товариства «Сокіл» [64, с.3]. О. Назарук, повернувшись зі США, звинувачував місцевих, як він називав їх – «мишугистів» [за іменем Луки Мишуги – громадського діяча, редактора газети «Свобода». – І. М.] в тому, що вони хотіли накинути культ Франка в Церкві та «в цій цілі тяжко тероризували наших тамошніх священиків, щоб у церквах відправляли панахиди за Франком» [65, с.2].

Фактично, ця дискусія між «Новою Зорею» з одного боку, і «Метою» та «Неділею» – з іншого, була насправді чимось більшим ніж просто дискусією щодо того, вшановувати чи не вшановувати Франка. Це була дискусія щодо того, яка роль і місце ГКЦ в українському національному русі. Митрополит Шептицький був прихильником українських національних інституцій [66, с.332]. В межах орієнталістського напрямку виділяється окрема група священиків та мирян (М. Конрад, М. Дзерович, К. Чехович та ін.), які активно відстоювали союз католицизму з модерним націоналізмом (але очищеного від «атеїстично-ніцшеанських збочень») на базі боротьби зі спільним ворогом – лівими ідеологіями [67, с.345]. У «Меті» всіляко підкреслюється важливість Франка для нації та важливість національних проблем як таких: «Франко – геніальний поет, письменник і учений залишиться раз і завжди власністю цілої нації» [68, с.2], «Іван Вишенський» чи «Мойсей» це вже національні герої, з того часу творчості, коли на перший план висуваються у поета проблеми зв'язані з життям і потребами нації» [69, с.5].

«Новій Зорі» також не вдається дистанціюватися від національного питання, як помітно з їхніх антифранківських цитат, наведених дещо вище, терміни «нація» і «національний» є частиною риторики окциденталістів. Проте дописувачі «Нової Зорі» намагаються всіляко показати шкідливість культу Франка для нації: «Ми католики повинні уважати його атеїстичний світогляд головним жерелом зла і слабости своєї нації, а не жерелом добра і сили» [70, с.2]. Тобто, як бачимо, навіть консервативні клерикали не заперечували національну спільноту, як конкурентну альтернативу релігійній спільноті. Але в загальному, підхід окциденталістів до національного питання відрізнявся від підходу орієнталістів тим, що перші були проти привнесення національних чинників у релігійне життя та проти перетворення Церкви в релігійно-національну установу [71, с.332]. Втім, слід зауважити, що т. зв. поділ на окциденталістів та орієнталістів не завжди повністю корелюється з поглядами окремих священиків чи мирян цих двох груп щодо культу Франка. Так, наприклад о. Гавриїл Костельник, орієнталіст та особа наближена до митрополита Андрея Шептицького, негативно ставився до ідеї культу Франка: «Франко – раціоналіст, атеїст, матеріаліст. Він не тільки письменник цього світогляду, але zarazом завзятий пропагатор, популяризатор» [72, с.201].

Отже, як бачимо, «боротьба за вшанування Франка, чи проти вшанування Франка» в середовищі Греко-Католицької Церкви було не просто дискусією щодо самого Франка, а дискусією щодо участі самої ГКЦ в творенні української модерної нації. І як показали події II світової війни та підпільна боротьба повоєнного часу, позиція орієнталістів щодо активного ангажування в національний рух бере верх. І ГКЦ стає одним із стовпів боротьби проти радянського режиму. І ця ж боротьба ще більше зміцнює культ Франка як національного героя, творча спадщина якого надихає наступні покоління.

Джерела та література

1. Голик Р. «Геніальний дух»: Образ Івана Франка в літературі та культурі Галичини XIX – початку XXI століття / Голик Р. // Вісник Львівського університету. Серія філологічна. 2011. – Вип. 55. – С. 195-208.
2. Лещишин Р. Образ Івана Франка в українській пресі Прикарпаття : суспільно-політичний аспект (1918-1939 рр.) / Р. Лещишин // Етнокультурні процеси в українському урбанізованому середовищі ХХ століття. Вип. 2. – Івано-Франківськ, 2006. - С. 111-117.
3. Мельник Я. Церква і культ Івана Франка / Мельник Я. // Українське літературознавство. – Львів, 1995. – Вип. 60. – С. 35-49.
4. Комариця М. «Дражлива тема»: дискусії у міжвоєнній Галичині щодо культу Івана Франка / Мар'яна Комариця // Парадигма: зб. наук. праць / НАН України, Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича. – Львів, 2007. – Вип. 3. – С. 92-99
5. Зайцев О. Націоналізм і релігія: Греко-Католицька Церква та український націоналістичний рух у Галичині (1920-1930-ті роки) / Зайцев О., Беген О., Стефанів В. [за заг. ред. О. Зайцева]. – Львів : Видавництво Українського Католицького Університету, 2011. – 384 с.

6. Животко А. Історія української преси. / [Упоряд., авт. іст.-біогр. нарисів та приміт. М. С. Тимошик]. – Київ : Наша культура і наука, 1999. – 368 с.
7. Зайцев О. Націоналізм і релігія: Греко-Католицька Церква та український націоналістичний рух у Галичині (1920-1930-ті роки) / Зайцев О., Беген О., Стефанів В. / [За заг. ред. О. Зайцева]. – Львів: Видавництво Українського Католицького Університету, 2011. – 384 с.
8. Каровець М. Католицизм та атеїзм. Будуємо надгробник Франкові // Нова Зоря. – 5 червня 1932. – Ч. 41. – С. 1-2.
9. Каровець М. Католицизм та атеїзм. Будуємо надгробник Франкові // Нова Зоря. – 5 червня 1932. – Ч. 41. – С. 1-2.
10. К.П. В духовій паморозі. З приводу відкриття надгробника Франкові // Нова Зоря. – 4 червня 1933. – Ч. 40. – С. 2-3.
11. Назарук О. Світогляд Франка. Чи може наш нарід прийняти його культ? // Нова Зоря. – 19 червня 1932. – Ч. 45. – С. 2.
12. Бурнадз Л. Що переймають з творів Івана Франка, за що в нас йому поклін складають // Нова Зоря. – 30 червня 1932. – Ч. 48. – С. 3.
13. Бурнадз Л. Що переймають з творів Івана Франка, за що в нас йому поклін складають // Нова Зоря. – 30 червня 1932. – Ч. 48. – С. 3.
14. Назарук О. Чи добре було б у молодь вщипити культ Франка? // Нова Зоря. – 26 червня 1932. – Ч. 47. – С. 6-7.
15. Назарук О. Чи добре було б у молодь вщипити культ Франка? // Нова Зоря. – 26 червня 1932. – Ч. 47. – С. 6-7.
16. Гіль М. Де правда? З приводу поширюваного «Ділом» культу Франка // Нова Зоря. – 28 липня 1932. – Ч. 56. – С. 2-3.
17. Назарук О. Світогляд Франка. Чи може наш нарід прийняти його культ? // Нова Зоря. – 19 червня 1932. – Ч. 45. – С. 2.
18. К.П. Співпраця Франка з поляками і марксистами в освітленню польського соціяліста // Нова Зоря. – 7 вересня 1933. – Ч. 67. – С. 4.
19. К.П. Співпраця Франка з поляками і марксистами в освітленню польського соціяліста // Нова Зоря. – 7 вересня 1933. – Ч. 67. – С. 4.
20. А.Ч. Предтеча большевизму І. Франко і українська суспільність на тлі його надгробника // Нова Зоря. – 1 червня 1933. – Ч. 39. – С. 2.
21. Зайцев О. Націоналізм і релігія: Греко-Католицька Церква та український націоналістичний рух у Галичині (1920-1930-ті роки) / Зайцев О., Беген О., Стефанів В. [За заг. ред. О. Зайцева]. – Львів : Видавництво Українського Католицького Університету, 2011. – 384 с.
22. Зайцев О. Націоналізм і релігія: Греко-Католицька Церква та український націоналістичний рух у Галичині (1920-1930-ті роки) / Зайцев О., Беген О., Стефанів В. / [За заг. ред. О. Зайцева]. – Львів : Видавництво Українського Католицького Університету, 2011. – 384 с.
23. Надгробник І. Франка // Мета. – 4 червня 1933. – Ч. 22. – С. 2.
24. Ще в справі І. Франка (продовження) // Мета. – 1 жовтня 1933. – Ч. 39. – С. 4.
25. Мг. З літературного життя. “Дражлива тема” // Мета. – 21 червня 1936. – Ч. 25. – С. 3.
26. Животко А. Історія української преси. / [Упоряд., авт. іст.-біогр. нарисів та приміт. М. С. Тимошик]. – Київ : Наша культура і наука, 1999. – 368 с.
27. Будуємо надгробник Франкові // Неділя. – 29 травня 1932. – Ч. 20. – С. 1.
28. А.К. Фрагменти з його життя // Неділя. – 28 травня 1933. – Ч. 20. – С. 6.
29. Відкриття надгробника Івана Франка. Програма свята // Неділя. – 28 травня 1933. – Ч. 20. – С. 1.
30. Похорон Івана Франка / за М.Возняком // Неділя. – 28 травня 1933. – Ч. 20. – С. 4-5;
31. Недільський Ф. Сумнів на могилі поета. фразментомонтаж зі свята відкриття надгробника Іванові Франкові // Неділя. – 28 травня 1933. – Ч. 20. – С. 4-5.
32. А.К. Фрагменти з його життя // Неділя. – 28 травня 1933. – Ч. 20. – С. 6.
33. А.К. Фрагменти з його життя // Неділя. – 28 травня 1933. – Ч. 20. – С. 6.
34. А.К. Фрагменти з його життя // Неділя. – 28 травня 1933. – Ч. 20. – С. 6.
35. Савойка Т. Чи був Франко атеїстом? // Новий час. – 25 червня 1932. – Ч. 137. – С. 1
36. Стефанович О. В обороні пам'яті Франка // Діло. – 24 червня 1932. – Ч. 137. – С. 1.
37. Застирець Й. З моїх споминів про великого поета: (Дещо про релігійність І. Франка) // Життя і знання. – 1936. – Ч. 5. – С. 132-134.
38. Назарук О. Довкруги культу Франка // Нова Зоря. – 19 червня 1932. – Ч. 45. – С. 2
39. Назарук О. Значіння форми для ідеології. З приводу останніх подій в Т-ві Письменників і Журналістів ім. І. Франка // Нова Зоря. – 21 листопада 1937. – Ч. 89. – С. 3-4.
40. А.Ч. Предтеча большевизму І. Франко і українська суспільність на тлі його надгробника // Нова Зоря. – 1 червня 1933. – Ч. 39. – С. 2.
41. Бурнадз Л. Що переймають з творів Івана Франка, за що в нас йому поклін складають // Нова Зоря. – 30 червня 1932. – Ч. 48. – С. 3.
42. Франко І. Душа безсмертна / Назарук О. Світогляд Франка. Чи може наш нарід прийняти його культ? // Нова Зоря. – 19 червня 1932. – Ч. 45. – С. 2
43. Назарук О. Світогляд Франка. Чи може наш нарід прийняти його культ? // Нова Зоря. – 19 червня 1932. – Ч. 45. – С. 2
44. Бурнадз Л. Що переймають з творів Івана Франка, за що в нас йому поклін складають // Нова Зоря. – 30 червня 1932. – Ч. 48. – С. 3
45. Назарук О. Чи добре було б у молодь вщипити культ Франка? // Нова Зоря. – 26 червня 1932. – Ч. 47. – С. 6-7
46. Мг. З літературного життя. “Дражлива тема” // Мета. – 21 червня 1936. – Ч. 25. – С. 3
47. Ол. Б. Франко Наш // Українські вісти. – 9 червня 1936. – Ч. 130. – С. 3
48. Скитський Д. Три Франкові постаті (Каїн – Вишеньський – Мойсей) // Діло. – 26 травня 1932. – Ч. 114. – С. 2
49. Постаць Мойсея в творчості Івана Франка. XIII Академічний вечір // Мета. – 8 березня 1936. – Ч. 10. – С. 4-5
50. Постаць Вишеньського в творчості Івана Франка // Мета. – 28 березня 1937. – Ч. 12. – С. 5
51. Іванейко М. Шлях Івана Франка // Українські вісти. – 1 червня 1936. – Ч. 124. – С. 2
52. Стефанович О. В обороні пам'яті Франка // Діло. – 24 червня 1932. – Ч. 137. – С. 1
53. Стець З. Історія відкриття надмогильного пам'ятника І.Франкові [електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://blog.i.ua/community/3175/1219704/>
54. К.П. В духовій паморозі. З приводу відкриття надгробника Франкові // Нова Зоря. – 4 червня 1933. – Ч. 40. – С. 2-3.
55. А.Ч. Предтеча большевизму І. Франко і українська суспільність на тлі його надгробника // Нова Зоря. – 1 червня 1933. – Ч. 39. – С. 2
56. Священик. “Вільно чи не вільно”. Відповідь на статтю в “Мета” в справі богослужіння за І. Франка // Нова Зоря. – 9 липня 1933. – Ч. 50. – С. 2-3

57. В справі І. Франка. Лист о. Т. Галушинського на допис п. І. Копача // Нова Зоря. – 30 липня 1933. – Ч. 56. – С. 2.
58. Вільно чи не вільно? На маргінесі дискусії про безбожництво Івана Франка // Мета. – 18 червня 1933. – Ч. 24. – С. 7
59. Говоримо широко. Ще про богослужіння за І. Франка // Мета. – 30 липня 1933. – Ч. 30. – С. 4-5
60. Ще в справі Франка // Мета. – 24 вересня 1933. – Ч. 38. – С. 6; 1 жовтня Ч. 39. – С. 4.
61. Свято в честь Франка // Наш прапор. – 1 серпня 1935. – Ч. 58. – С. 6
62. Свято Івана Франка в Калушині. З діяльності "Просвіти" в Перекосах // Українські вісти. – 9 жовтня 1936. – Ч. 232. – С. 2
63. Панахида на могилі Івана Франка // Українські вісти. – 3 червня 1936 р. – С. 1
64. Львівські Соколи в поклоні Іванові Франкові // Українські вісти. – 22 червня 1933. – Ч. 141. – С. 3
65. Назарук Осип. Довкруги культу Франка // Нова Зоря. – 19 червня 1932. – Ч. 45. – С. 2
66. Зайцев О., Беген О., Стефанів В. Націоналізм і релігія: Греко-Католицька Церква та український націоналістичний рух у Галичині (1920-1930-ті роки). / [За заг. ред. О. Зайцева]. – Львів: Видавництво Українського Католицького Університету, 2011. – 384 с.
67. Зайцев О. Націоналізм і релігія: Греко-Католицька Церква та український націоналістичний рух у Галичині (1920-1930-ті роки) / Зайцев О., Беген О., Стефанів В. [За заг. ред. О. Зайцева]. – Львів: Видавництво Українського Католицького Університету, 2011. – 384 с.
68. Нагробник І. Франка // Мета. – 4 червня 1933. – Ч. 22. – С. 2
69. Постаць Мойсея в творчості Івана Франка. XIII Академічний вечір // Мета. – 8 березня 1936. – Ч. 10. – С. 4-5
70. Каровець М. Католицизм та атеїзм. Будуємо нагробник Франкові // Нова Зоря. – 5 червня 1932. – Ч. 41. – С. 1-2
71. Зайцев О. Націоналізм і релігія: Греко-Католицька Церква та український націоналістичний рух у Галичині (1920-1930-ті роки) / Зайцев О., Беген О., Стефанів В. [За заг. ред. О. Зайцева]. – Львів: Видавництво Українського Католицького Університету, 2011. – 384 с.
72. Голик Р. «Геніальний дух»: Образ Івана Франка в літературі та культурі Галичини ХІХ – початку ХХІ століття / Голик Р. // Вісник Львівського університету. Серія філологічна. 2011. – Вип. 55 – С. 195-208.

Медвидь І. А. Между религией и нацией: дискуссии относительно культа Ивана Франка в церковной среде Галичины в 1920–30-е годы

В статтє проанализирована дискуссия относительно целесообразности чествования Ивана Франко как национального героя, которая имела место в среде Греко-Католической Церкви межвоенного периода. Главное внимание обращается на аргументы сторон, артикулированные в таких католических изданиях как "Нова Зоря", "Мета", "Недилья". Эти издания отражали настроения определенных кругов Греко-Католической Церкви. Дискуссия относительно культа Франко рассматривается в контексте разных видений роли Греко-Католической Церкви в украинском национальном движении, что доминировали в этих кругах.

Ключевые слова: Иван Франко, Греко-Католическая Церковь (ГКЦ), культ, религиозность, атеизм.

Medvid I. A. Between religion and nation: discussions about Ivan Franko's cult in church circles of Galicia in 1920-1930-ies years

In this paper the discussion about advisability of honoring Ivan Franko as a national hero is analyzed. The discussion took place in the circles of the Greek Catholic Church during the Interwar period. Special attention is given to the arguments articulated in such catholic newspapers as "Nova Zorya", "Meta", "Nedilya". These newspapers reflected the views of certain circles of the Greek Catholic Church. The discussion about Franko's cult is considered in the context of the different visions of role of the Greek Catholic Church in the Ukrainian national movement, which dominated in these circles.

Keywords: Ivan Franko, Greek Catholic Church, cult, religiosity, atheism.

УДК: 94:323.15(477)"1920"

Р. Г. Мотричук

АТЕЇСТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ БІЛЬШОВИКІВ СЕРЕД НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН УКРАЇНИ В 1920–ті РОКИ

В статті на основі аналізу архівних документів, періодичної преси та монографічної літератури аналізується розвиток культурно-релігійної громадської ініціативи національних меншин України в 1920-ті роки. Визначаються особливості діяльності релігійно-просвітницьких громадських об'єднань, їх стосунки з компартійними органами. Висвітлюється антирелігійна робота компартійних органів, яка була направлена на ліквідацію клерикальних громадських об'єднань національних меншин.

Ключові слова: добровільні товариства, антирелігійні заходи, клерикалізм, національні меншини, культові споруди.

Україна, як відомо, є однією із держав з яскравим поліетнічним складом населення, в якій поряд з титульною нацією проживають представники інших етнічних груп., найбільш чисельними з яких є росіяни, євреї, болгари, поляки, угорці та інші. При цьому всьому розмаїтті національного складу кожна окрема нація є невід'ємною складовою народу України та її історії. У 1990-ті роки в незалежній Україні дослідження етнічної історії стало одним із пріоритетних напрямків у світлі реалізації державної програми щодо відродження національних меншин. Однією із проблем, що потребує переосмислення і об'єктивного висвітлення, є культурно-релігійний розвиток національних меншин в цілому. Історія релігійно-культурного громадського руху національних меншин України в період формування тоталітарної держави в СРС 1920-ті